

Татјана Трајковић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик

УДК 811.163.41'373.45::811.18
Оригинални научни рад
Примљен: 1. 6. 2011.

НЕКИ НОВИЈИ НАНОСИ ИЗ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ГОВОРУ АЛБАНАЦА¹

У раду се износе позајмљенице из српског језика које се користе у говору прешевских Албанаца. То су појмови који су релативно скоро ушли у албански језик, затим неки старији и на крају надимци. Даје се њихова семантичка и етимолошка анализа и разматра њихов пут од српског до албанског језика. Компаративним приступом сагледава се однос према српским позајмљеницама од стране две генерацијске групе албанских говорника (старијих и млађих).

Кључне речи: српски језик, албански језик, позајмљенице, Прешево.

Познато је да у албанском језику има трагова из српског језика. Неки од таквих примера запажају се и говору Албанаца у Прешеву. Многе лексеме у активној су употреби код старијих особа док их млађи заборављају заменом стандардним облицима. Тако ћемо од старих сељака чути речи: *gakica, opangat, soba, vilushka*. Средњошколцима су ове лексеме непознате, те ће тражити одговарајући превод за њих: *soba – lloma, vilushka – pirun* и сл. Опет, постоје речи из српског језика једнако познате свим генерацијама албанског становништва. Налазимо их и код других аутора који су се бавили српско-албанским језичким односима. Неке од њих су: *brazda, bisedim, çerdhe, çudit, kastravec, kopil, lubenicë, pleme, podrum, prag, sona, vozit, zakon, zidat, zheg...* С друге стране, у новије време речник млађих обогашен је неким лексемама које су у складу са њиховим искуствима и окружењем које је непознато старијима. То је сасвим разумљива социолингвистичка појава, која се примерима из овог рада потврђује позајмљеницама из српског језика. Разлози за такву појаву су различити. Издвојила бих оне који су карактеристични: убрзани техничко-технолошки напредак, новине на пољу трговине, утицај разних медија.

Конкретне речи вероватно су постигле потребан ниво фреквентности који је био довољан да оне уђу у слух и продру у језик. Стални сусрети са одређеним термином једноставно су наметнули његову употребу. Реч је постала довољно препознатљива, довољно присутна да је следећи корак био очигледан – била је прихваћена као своја и заузела место у свакодневной комуникацији.

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који финансира Министарство просвете и науке.

Већи део својих запажања ограничавам на групу средњошколаца с обзиром на то да сам са њима била у активном контакту. У тежњи да им помогнем да науче српски језик, схватила сам да се неки изрази већ на почетку препознају јер су их и раније примењивали у свом говору, додуше, у некој себи прилагођеној варијанти. Напоменућу да су ове лексеме проверене неколико пута након првог слушања. Први сусрет са њима био је увек сасвим случајан и у околностима од мене ненаметнутим. Дакле, у слободној конверзацији између ученика, ја сам била присутна као треће лице које слуша по страни. Додала бих и да је и други, па и трећи сусрет био томе сличан. Тек онда сам својим питањима проверавала присуство конкретних речи у говору албанских ученика. Ученици код којих егзистирају ове речи нису само они који релативно знају српски језик већ и они који га уопште не знају. За неке од тих речи нисам могла да утврдим одакле оне у албанском говору младих, али је за неке сасвим сигурно порекло. Претпостављам да ће временом наступити заборав јер постоји свест о јасном разграничавању шта је за интерну употребу, а шта је стандард.

Скорашње новине у начинима продаје производа оставиле су за собом неке последице које нико не би наслутио. Каталожка продаја козметике већ ома је популарна међу младима, па и код Албанаца. Таква продаја у Прешеву је тренутно доступна само на два језика – српском и македонском. Међу школским књигама обавезан је и овакав каталог, који се понекад прелистава и на часовима. Неколико речи из ових каталога прихваћено је за свакодневну употребу. Тако ће *сенка за очне капке* на албанском бити *senka për sytë, dy senka*. Семантичка провенијенција ове лексеме сигурно лежи у облику *сенка/сен* „тамнија површина, затамњење на чему“ (РМС: V, 733). Специфично значење *врсте шминке за лице*, које се наметнуло са новитетима савременог живота, не налазимо у речнику српског језика. Иначе, облик је израстао из прасловенског *sěň* као деминутив на *-tka* (срп., буг. *сенка*, слов. *senča*). Албански адекват овоме био би *hije/hija*.

Sjajin për buzët је, наравно, *сјај за усне*. Ни овог значења нема у одредници *сјај* иако је оно живо у говору. Долази од прасл. корена *si-*, даље од ие. **skai-*, **skn-*, **ski-*. Из основе *sj-* < *sbj-*, настала је и апстрактна именица на *-aj*: *сјај*, којој у албанском одговара облик *shkëlqim*.

Козметичка средства *восак за депилацију* и *восак за косу* код Албанаца биће: *vosak, dy senka edhe një vosak*. До изговорних промена доћи ће померањем акцента ка крају речи. Овај прасловенски облик потиче од ие. **uokso-*. Скок је карактерише као „културну реч која се посуђује“ те је тако у мађ. *viaszk* > *viasz*, рум. *vojtina* (Скок: III, 250). Савремена семантика опет се изборила за именовање позивајући се на сличност у саставу и стању материје. Конкретно значење нећемо наћи у речнику, али је оно евидентно у свакодневној употреби. Албанска паралела нашем термину био би облик *dyllë/dylli*, али се он никада неће чути код именовања ових производа.

У вези са овим просто се намеће питање свеобухватности речника. Свакодневне промене које трпи живот савременог човека доносе са собом не само

иновације намењене олакшавању тог живота, већ и иновације у језику. Све доци смо промена под утицајем страних језика, нарочито енглеског. То није све. Промене настају и у оквиру самог језика. На овим примерима запажамо да се семантички спектар лексема шири управо захваљујући оваквим изменама и напрецима у човековом окружењу. Наши речници не садрже новонастала секундарна значења већ постојећих одредница. Оне су постале саставни део наших живота и њихова етимологија је сасвим позната, али није записана њихова нова улога у етикетирању.

Термин за који верујем да ће се у албанском дуго задржати јесте *slushalice*, који је добио акценат на пенултими и умекшано *л* у истом слогу. Именица се односи на конкретан технички производ омиљен међу свим младим људима за коју нисам добила адекватан превод. Она је једноставно прихваћена као таква и никоме не смета као туђа реч.

Прилог *abavezno* је сасвим разумљив појам уколико се изговори са иницијалним *а*, до којег се дошло асимиловањем према суседном вокалу или отварањем вокала (чему је склон албански говор), и са акцентом на трећем слогу. За разлику од тога, моје *обавезно* за ученике је представљало непознаницу.

Нове позајмљенице непознате су старијој генерацији Албанаца. С друге стране, постоје речи из српског језика које старији Албанци користе у свакодневном говору, али су потпуна непознаница за млађу генерацију. Иако су оне одавно присутне у албанском језику, млади Албанци их не препознају. Такав је случај са *виљушком* (прибор за јело). Овај деминутив од прасл. *vile*, настао суфиксацијом уз помоћ *-jushka* < *-uh* + *-tka*, прихваћен је у албанском без значајнијих измена - *vilushkë/a*.² Скоро нико неће знати за „нови“ термин *pirun*, који је у искључивој употреби код млађих говорника.

Именица *соба* у албанском се досада чврсто држала – *sobë/a*.³ Међутим, млађи су је потпуно одбацили те данас и не знају њено значење. Уместо ње користе албанско *lloma*.

Свесловенска лексема *гузхва* (буг. *газ*, *гажва*, укр. *huzva*, чеш. *houžev*, слов. *huzva*, пољ. *gażew*, *gażwa*) прихваћена је у албанском. Код старијих Албанаца може се чути: *A ki guzhva?* Ипак, млађима је значење непознато јер је турцизам *kallaballëk* узео маха.

Док старији увек чувају старину па и у језику, млади је занемарују или пак проширују. Сложеница *puzhimuzh/pizhimizh*, настала од прасл. основе **puz* (< ие. корен **pel*) и развила своју редуликовану форму, општепозната је у албанском. Старијима је тешко да нађу одговарајући албански превод. Млађи знају да је то *kërmilli*, али га ретко употребљавају. Слично се дешава са именицом

² Скок је забележио албанску форму *filushke* (Скок: III, 593).

³ У етимолошким тумачењима ове лексеме постоје супротстављености. Скок је одређује као балканску позајмљеницу из ствнем. *stuba* (Скок: III, 299) са чиме се Трубачев не слаже јер се прасл. **jъstьba* не може довести ни у какву фонетску везу са прагерм. обликом *stubō* (Трубачев: VIII, 243–245).

жаба, која у албанском има форму *zhabë*. Скок је карактерише као балтословенску и свесловенку реч насталу из ие. **gheba* ономатопејским путем. Одговарајућа лексема овој у албанском јесте *bretkoca/bretkosa*, али се она налази на месту изузетне резерве.

Досад су наведене лексеме познате млађима, затим неке од оних познате само старијима. Постоји и група речи која обједињује претходне две. Такав је случај са обликом *kolica/kulica/k ulica* и у вези са њим *prekolica*, што је деминутив од прасл. *kolo*. Ради се о *колицима разне намене* и, наравно, *приколици*.

Kockar: Ова именица, настала од прасл. *kost* додавањем суфикса *-ar*: **kostьka > koska*, са прелазом *st > c*, у албанском је фреквентнија од своје основе *коцка*. Њена албанска паралела *kumarxhi* у истом је рангу употребе.

Promaja је поствербал од прасл. *mahati*. У албанском се изговара са акцентом на пенултими и нема замену на албанском.

Plitko: Придев *плитак* прасловенског је порекла, а вероватно је изведен од глагоског корена *pliti – ploviti – plivati*, те би првобитно значење било „где се може пливати“ (Скок: II, 685). Код Албанаца се може чути: *plitko ujë* „плитка вода“ или *In, in, plitko është!* „уђи, уђи, плитко је“.

Sakica: Да је ова прасл. изведеница позајмљеница у албанском наводи и Скок: *sakice < *sakyrica* (Скок: III, 248–250).

Selak: Поствербал настао додавањем наставка *-jak* на прасл. *selo* код Албанаца се користи са погрдном конотацијом и у том смислу апсолутно је позната свим генерацијским нивоима.

Именица *вртешка*, у албанском *vërteshkë*, у основи има глагол *вртем* < прасл. **vьrtěti*. Глагол је сасвим непознат већини албанских говорника, али се изведена реч употребљава без осећаја да се ради о позајмљеници. Њоме Албанци називају дечију играчку за коју ми сами користимо хунгаризам – *чигра*.

Веома упечатљиви примери једнаког третмана (како од стране старијих, тако и од млађих) према позајмљеницама из српског су надимци. Овај тип антропонима обично настаје са одређеном тенденцијом, која је у овом случају појачана именовањем на другом језику. У томе сигурно лежи тежња да се право значење прикрије макар изговором на другом језику.

Неки од ових надимака већ су добро познати свима и могу се често чути на улици. Други су ређи због своје специфичне улоге, али је њихово значење познато свима. Све сам их забележила у неконвенцијалним ситуацијама.

Bellça: Веома фреквентан надимак и међу Албанцима, који је чак и у вокативу попримио српски облик: *Bellço*. Даје се особи светлог тена или светле косе. У вези са истом лексемом поменућу Орелово *belcë* „wool cover“ < Slav **bělica* „white object“ (Орел: 21). Скок тврди да прасл. придев **běl* није био подложен позајмљивању код Румуна и Албанаца јер имају своју реч: рум. *alb*, а код Албанаца илирско-трачко *barth*, односно *bardh* (Скок: I, 152–154). Заиста је сам придев *бео/бел* сасвим непознатог значења за млађе Албанце, али се за надимак врло добро зна зашто га нека особа носи.

Bellka: Један од ретких примера надевања српских надимака женским особама. Вокативни наставак остаје *-a*.

Crni: Надимак наденут особи тамнијег тена. Прасловенски придев *čьrnъ развио се у форме: рус. *чѣрен*, буг. *чѣрн*, *черен*, слов. *črn*. Иако је значење овог придева широко познато међу Албанцима, он се никада не употребљава у самом говору, али се, ето, сачувао у надимку и једино се тада користи у том облику и у својој новој семантици.

Konj(i): Односи се на високу особу изразите вилице. Реч је прасл. *konjъ и припада прединдоевропском супстрату (Скок: II, 142–143). Српски облик *коњ* никада се не користи у говору. Његово значење је свима, па и млађима познато, али је у језику искључиво заступљено албанско *kali*.

Kučka: Овакво именовање односи се на мушкарце, а значење је вероватно у вези са неетичким понашањем. И код овог имена се задржала српска вокативна форма: *Kučko*. Орелова лексема је *kuç* „dog“ < South Slavic *kuče: Bulg *kuče*, SCr *kuče* (Орел: 201), што је уз суфиксално проширење *-ka* прешло у женски род, а након тога добило и ово секундарно значење.

Lleva: Носилац овог надимка је леворука особа. Облик придева је општесловенски, настао од ие. *laiuo. Овај албански надимак задржао је потпуни српски облик и у њему нема очекиваног умекшавања гласа *л*.

Pequrka: Могуће да је надимак у тесној вези са физичким изгледом особе (или фамилије) или се то односи на брзину насељавања конкретне породице на једном месту. Конкретан девербатив од глагола *neћu* образован је уз помоћ наставака *-jur* + *-lka*. Скок наводи албанско *këpurdhë*, које је потекло од наведене лексеме (Скок: II, 628). У Прешеу се код Албанаца може чути и варијанта са затварањем првог вокала и са *ç*. Такав облик сачуван је у топониму *Okoli piçurkave*.

Zhena: Овај надимак се обично даје мушкарцима са извесним женским особинама као што су покрети, дуга коса или кукавичлук(?). Није се одбацио ни вокатив на *-o*: *Zheno*. Прасл. облик *žena развио се из ие. корена **gen-* у значењу *раћаму*. Општепознато значење ове именице проширило се на не разликовање односа *женити се* – *удати се*, те је дошло до уопштавања. Тако ће се од Албанаца (нарочито млађих) чути „*сестра се оженила*“. Иначе, реч се никада не користи изван ове своје секундарне семантике.

Свака позајмљеница има своје разлоге због којих је кренула на пут од једног ка другом језику. То се дешава сасвим спонтано, без неког јаког човековог утицаја. Колико ће се та реч задржати на новом месту није сасвим сигурно, јер то зависи од времена и околности у којима се она налази. Неко ново време донеће неке нове трендове, који ће опет мењати стање речника једног језика. Већ сада наслућујемо који ће се од појмова брзо изгубити. Томе су најподложнији они из каталога. Увођењем каталога и на албанском, до чега ће вероватно доћи,

постепено ће се заборављати они термини из српског. Остаје нам да верујемо времену, које ће показати шта ће језик задржати, а шта одбацити.

Литература

- Орел (1998) – Vladimir Orel, *Albanian etymological dictionary*; Brill, Leiden–Boston–Köln 1998.
- РАС – Abdullah Zajmi i dr., *Fjalor shqip-serbokroatisht – Albansko-srpskohrvatski rečnik*; Prishtinë 1981.
- РСМС – *Речник српскохрватског књижевног језика*; 1–3 МС, МХ, Нови Сад, Загреб 1967–1969, 4–6 МС Нови Сад 1971–1976.
- РСАНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* 1–17; САНУ, Београд 1959–2006.
- Скок (1971–1974) – Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–4; Zagreb.
- Станишић (1995) – Вања Станишић, *Српско-албански језички односи*; Балканолошки институт САНУ, Пос. изд. 59, Београд.
- Трубачев (1974–2003) – О. Н. Трубачев, *Этимологический словарь славянских языков, праславянский лексический фонд*; Выпуск 1–30. Академия наук СССР / Российская академия наук, Институт русского языка, Москва.

Tatjana Trajković

SOME NEW ELEMENTS FROM SERBIAN LANGUAGE IN THE SPEECH OF THE ALBANIANS

Summary

The paper is about Serbian words used in the speech of the Albanians from Preševo. Some of them are terms relatively recently borrowed from Serbian, some are older ones and there are also several Albanian nick names. Their semantic and etymological analysis is given and their way from Serbian to Albanian language is analysed. Comparative approach analyses the attitude towards Serbian borrowed words by two generations of Albanian speakers (the older and the younger ones).